

Saana Naturstig

Bästa vandrare!

Naturstigen är ett resultat av samarbete mellan Skogsforskningsinstitutet och Kilpisjärvi biologiska station. Skogsforskningsinstitutet sköter om stigen.

Stigen ger en bild av Finlands storfjällsområdes natur när den är som vackrast och av traktens intressanta historia, men den vaksamme vandraren ser mycket mera; en enastående värdefull fjällnatur och dess sårbarhet.

”Livet är blott ett samlande av upplevelser”. Vi hoppas att din samling utökas på naturstigen.

Arbetsgrupp: *Mirja Annanpalo, Asko Kaikusalo, Viktor Mannela, Rauni Partanen, Urho Viik och Tuula Vuorinen*

Skogsforskningsinstitutet

Skogsforskningsinstitutet utforskar skog och natur bland annat på statsägd mark som det förvaltar. På olika håll i Finland finns vackra och säregna forskningsområden, samt naturskyddsområden som hör till de äldsta i vårt land. Kilpisjärvi by, Malla och Saana hör till Kilpisjärvi forskningsområde. Forskningsobjekt norr om ekonomiskogarna är till exempel fjällbjörken och fjälllämlarna.

Skogsforskningsinstitutet
Kilpisjärvi forskningsområde
99490 Kilpisjärvi
tel. 9696-77715

Skogsforskningsinstitutet
Kolari forskningsstation
95900 Kolari
tel. 9695-61401

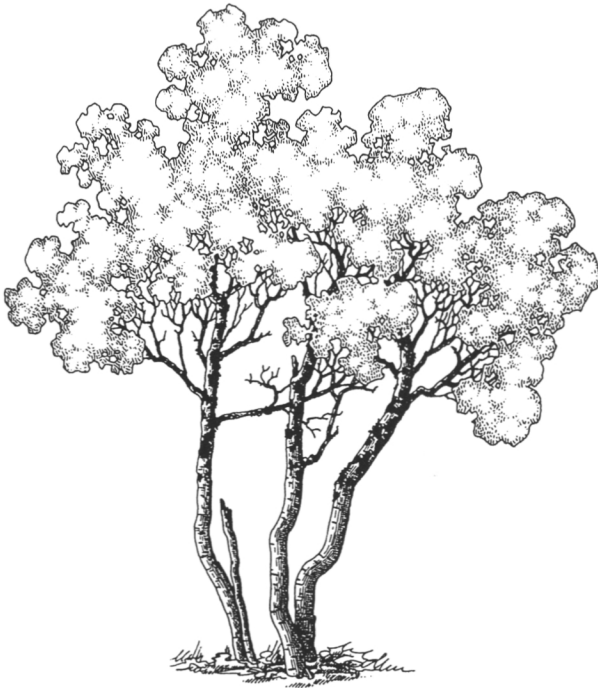
Skogsforskningsinstitutet
Unionsgatan 40 A 00170
Helsingfors
tel. 90-857051

Fjällbjörk

Fjällbjörken som liknar äppelträd är en korsning av glasbjörk (*Betula pubescens*) och dvärgbjörk (*Betula nana*). I och med de granna färgerna på hösten avslöjas arvsanlagen: det röda i bladen pekar på dvärgbjörken och det guldgula på glasbjörken. Stammens krokighet åter beror på vinterväderleken, först och främst på vinden.

För ortsbon var fjällbjörken förr i tiden den viktigaste veden. Många hus i Lappland eldas allt fortfarande med långved som ligger utsträckt i en hög på gården. Sorkarna gnagar på vintern bastlager på björken, fjärilslarvarna äter löv, och svampar som står i förbindelse med trädrötter ger mycket viktig näring åt renarna.

Den mörkbruna laven (*Parmelia olivacea*) som fläckar på fjällbjörkens stam berättar om snötäckets tjocklek på vintern. Laven växer nämligen inte på stammens nedre del som blir under drivorna.

(*Cornus suecica*)

Växterna i björkdungen

I fjällträdgården som uppkommit i en skyddad sänka är det två betydande växter som framträder bland bullerblomster (*Trollius europaeus*) och andra växter som trivs i lövdungen.

Hönsbärets (*Cornus suecica*) blomma är i själva verket svart; de vita "kronbladen" är bara svepeblad som har "fel" färg. Hönsbäret alstrar några ogiftiga bär som mognar på sensommaren. Människorna tycker att de är smaklösa, men de är brukbar näring för en del fåglar.

Samerna har sedan gammalt förstått att utnyttja kvannen (*Angelica archangelica*). Bladen och stjälken duger till sallad som sådana eller kokta i renmjölk till efterrätt. Rötterna kan användas både som krydda och som läkemedel mot många slags besvär.

Brant och lund

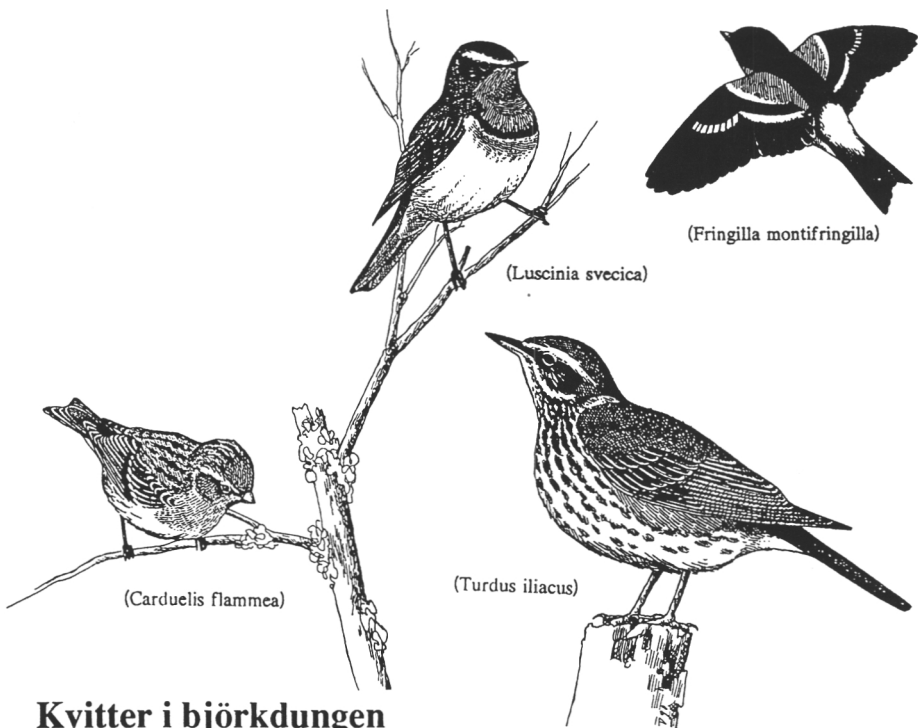
En liten bit av Kölen som kallas Skanderna ligger på Finlands sida. Karaktäristiskt för våra storfjäll är tvärbranta stup, branter.

Korpen (*Corvus corax*) trivs vid Saanas brant och ringtrasten (*Turdus torquatus*) vid foten av den. Tack vare kalkhalten frodas många krävande fjällväxter, till och med lapska alprosen (*Rhododendron lapponicum*), i övre sluttningen. Mineralier som rinner från ovan ger näring åt de frodiga lundarna i sänkor i nedre sluttningar.

År 1988 blev ett avsnitt av Saanas sydvästra sluttning fridlyst som naturskyddsområde. Det syftar till att skydda den ömtåliga fjällväxtligheten och de sällsynta fjärlarna, av vilka *Acerbia alpina* är kanske den mest berömda.

(*Acerbia alpina*)

Kvitter i björkdungen

Till de fåglar som ofta kvittrar i fjällbjörksnåret hör lövsångaren (*Phylloscopus trochilus*), svartvita flugsnapparen (*Ficedula hypoleuca*) som ökat tack vare de uppsatta holkarna, och rödvingetrasten (*Turdus iliacus*) som här ofta drillar samma låt som rosenfinken (*Carpodacus erythrinus*). Bergfinken (*Fringilla montifringilla*) och blåhakesångaren (*Luscinia svecica*) är ändå de mest karaktäristiska sångarna. Bergfinken drar sin allvarsamma låt som blåst med en skärande scoutvissla. Blåhakesångaren åter drillar på liknande sätt som näktergalen (*Luscinia luscinia*). Gråsiskan (*Carduelis flammea*) vars låt är svag lever här året runt och frodas eller förgås beroende av fjällbjörkens fröskörd.

De stora fjällen i de tre rikena

Enligt sägnen bodde här jättar för länge sedan. Bland dem blev den buttre Saana förtjust i den fagra jungfrun Malla. Vid blöllopet som förrättades av den vise siaren Paras kallade den försmådde friaren Pältsä de elaka käringar-

na från norden till platsen. Mitt under vigsellättningen blåste den isande nordanvinden upp och trakten fylldes av enorma ismassor. I senaste laget hann Saana bära sin brud i moder Mallas famn, och där förfrös de allesamman. Sjön Kilpisjärvi uppstod av den gråtande jungfruns tårar.

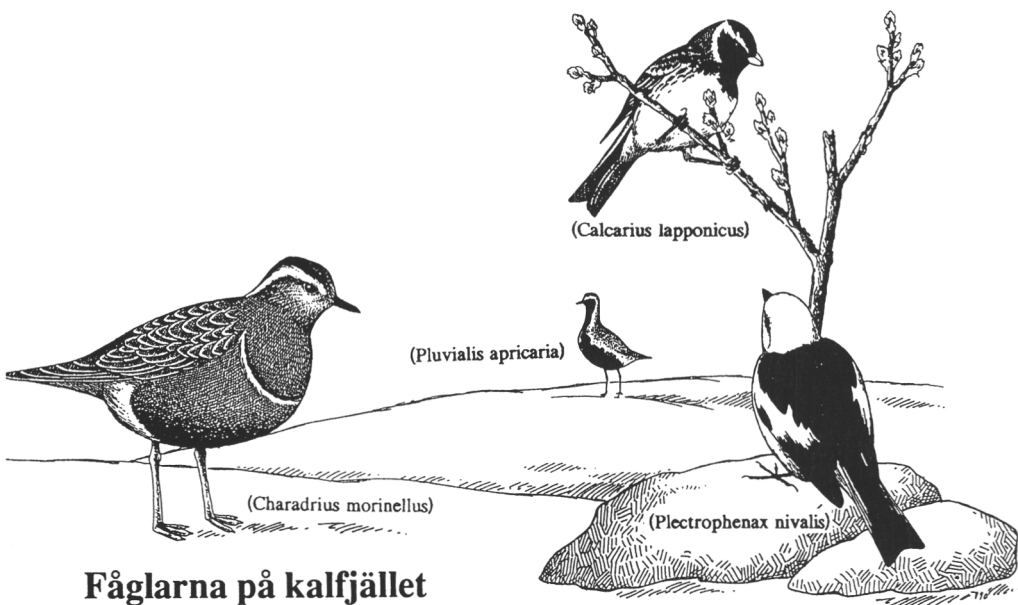
Efter årtusenden smälte ismassorna och jättarna blottades — Saana som blivit ännu buttrare, den fylliga Malla i moderns famn. Tårarna rinner allt fortfarande i form av vattenfallet Kitsi.

Minnena från Saanas och Mallas bröllop syns alltjämt i höstens granna färger: kyrkskruden på samefolket som begav sig på flykten hade nämligen rivits sönder i stormens framfart och ströts ut i sluttningar och dalar. De yngsta av jättarna sjönk som skelett av urgamla furor i sjöarnas botten och syns där fortfarande trots sina tusentals åldersår.

Gammalt fångläger

Tyska trupper slog sig ned i Yliperä år 1942. Rester av inhägnaden är ett minne från lägret där de från östfronten hämtade ryska krigsfångarna var inkvarterade. De hade till uppgift att bygga servicevägar och annan krigsutrustning. Efter kriget i Lappland tog tyskarna sina fångar med sig till Norge. Det har gått nästan ett halvt sekel från krigsslutet. Lämningarna efter den tiden, till och med konservburkar och yxspån, har bevarats synliga, för sönderfallet sker här ytterst långsamt. På helt motsvarande sätt kommer det skräp som vandrarna i dag strör ut i naturen att vanpryda landskapet i årtionden framåt.

Fåglarna på kalfjället

Ängspiålråkan (*Anthus pratensis*) och lappspårven (*Calcarius lapponicus*) är de mest typiska småfåglarna på kalfjället. Mycket fåtaligare men såsom hörande precis till detta landskap förekommer den svartvita snöspårven (*Plectrophenax nivalis*), som häckar i de allra kargaste stenrösa vid de isiga snöfläckarna.

Den mest påfallande och högljudda av vadarna på den torra heden är ljunåpiparen (*Pluvialis apricaria*, fi. "slevbröst") som med enformiga pipledsagar vandraren från kulle till kulle. Den mörka fläcken på bröstet fick fågeln när den av förbiseende stötte på lappmannens nytjärade slev. Fjällpiparen (*Charadrius morinellus*) som har en tvärstrimma över bröstet är stillare och fåtaligare än ljunåpiparen.

Nilppas fält

På dessa marker bodde förr Nils Tornensis med sina renkarlar. Nilppas byfolk flyttade till Paloåjoki över vintern, men renskötarna vandrade med sina hjordar till detta sommarbete.

I dag vandrar byarna i Lappland inte längre. Renskötarna kör i fräsande fart med snöskoter upp i fjällen på vintern och balanserar på terrångfordonets eller motorcykelns sits på sommaren.

Trots tekniken lever renskötaren fortfarande hänvisad till terrängen, vädret och boskapens levnadssätt. Kalvarna som föds när de första bara fläckarna blottas på marken och de öronmärks på försommaren. Slaktdjuren skiljs sent på hösten eller på vintern. Renar som inte har blivit märkta tidigare får skårer på öronen tidigt på våren. Även under tiden när det inte finns några särskilda ceremonier måste renskötaren leda sina hjordar och skydda dem för fienderna.

Stenarna berättar

Fjällen i Yliperä är täckta med en bergart som hör till de yngsta i vårt land, dvs. med skiffrar som har kommit till för cirka 500 miljoner år sedan. Urberget, som pressats och veckats av tidigare omvälvningar, är även här av mycket äldre ursprung.

Utom skiffrar som fallit sönder i flisor eller förvittrats till krossten består den spräckliga stenmarken av kalkhaltiga dolomiter, av vilka näringsämnen löses för många mera krävande fjällväxter. Förutom kvartser kan den som söker smyckestenar hitta bland annat bitar av grön epidot, men den som fikar efter granater skall helst söka sig till Ishavets stränder.

Fjällmossen

De av ängsull (*Eriophorum angustifolium*) smyckade mossfläckarna är ganska små och med tunnt torvtäcke uppe i fjällen. De frodigare och bärrika myrarna utbreder sig lite längre nere både i riktning mot Norge och Finland. Hjortronskörden kan där bli till och med 1500 kilo på en myrhektar.

En typisk växt på fuktiga ställen i Yliperä är tätört (*Pinguicula*) som är karnivor. Bladen på den blå- eller vitblommiga växten avsöndrar limaktig, lösande vätska. Insekten som sätter sig på bladet klistrar sig fast som på flugpapper, varefter dess äggviteämnen sugts till tätörtens näring.

(*Pinguicula vulgaris*)

Forskaren i fjällen

De första naturforskarna vandrade i Yliperä redan i början av vårt århundrade. En häst från Siilastupa bar expeditionens utrustning och hästkarlen fungerade samtidigt som guide.

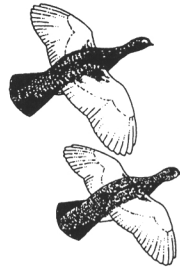
År 1964 upprättades Biologiska stationen i Kilpisjärvi genom Olavi Kalelas försorg. I början var forskningen koncentrerad i huvudsak på smågnagare, sedan på fåglar och efter hand också på växter.

Det är önskvärt att de förbipasserande inte rör vid måttstickorna och forskningsgrejerna. Objekten, där forskaren regelbundet iakttar blomningen, bär- och svampskörden, är märkta med plaststickor och snören. De mansköga plastkäpparna står för mätning av snödjupet. Miniaturväxthusen och inhägnaderna av metallnät mot sorkar är förknippade med utforskning av växternas livscykel.

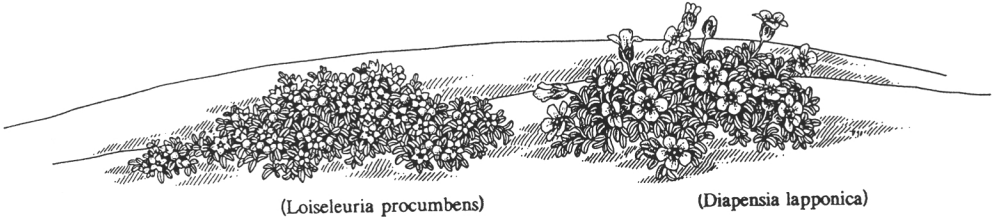
De vindpiskade

Snötäcket medeldjup i Kilpisjärvi på vintern är något under en meter. På kalfjället påträffas denna genomsnittssiffra knappast. Vinden samlar den lösa snön i drivor i sänkorna och rensopar både fjälltopparna och kullarna som här kallas ”tieva”.

På dessa vindpiskade ställen är förhållandena ytterst arktiska. På vintern får växterna utstå köldens och vindens samverkan, och den obarmhärtiga torkan på sommaren. En av de ytterst få som trotsar de kärva förhållandena är fjällgrönan (*Diapensia lapponica*), vilken växer som små, vitblommiga lövmattor.

(*Lagopus mutus*)

(*Loiseleuria procumbens*)

(*Diapensia lapponica*)

Av djuren är det fjällripan (*Lagopus mutus*), den mest arktiska fågeln i Finland, som bäst har anpassat sig i det vindpiskade landskapet. Ju strängare vinter, desto ihärdigare söker den sig till de kargaste ställena. Och där hittar den sin näring — ristoppar som står upp på den isiga jordskorpan — lättast på de mest vindpiskade sluttningarna.

Krigets väg

Denna serviceväg byggdes på sin tid av ryska krigsfångar. Genom deras arbete uppstod också talrika spanings- och stridsbunkrar på Saanas och Mallas sluttningar samt många grunder för skyddsrum som behövdes för inkvartering. När tyskarna drog sig till Norge, sprängde de sina anordningar så grundligt som möjligt.

De tyska soldaternas och den lokala befolkningens samlevnad lyckades bra åren 1942–1944. I och med att krigssituationen ändrades evakuerades den finska civilbefolkningen över till Sverige, men återkom hem våren 1945.

Lämmelland

Uppe vid den eviga snön som utsirar även Mallas motsluttningar utbreder sig fjällämlarnas (*Lemmus lemmus*) urhem. När de gulsvarta, stubbsvansiga

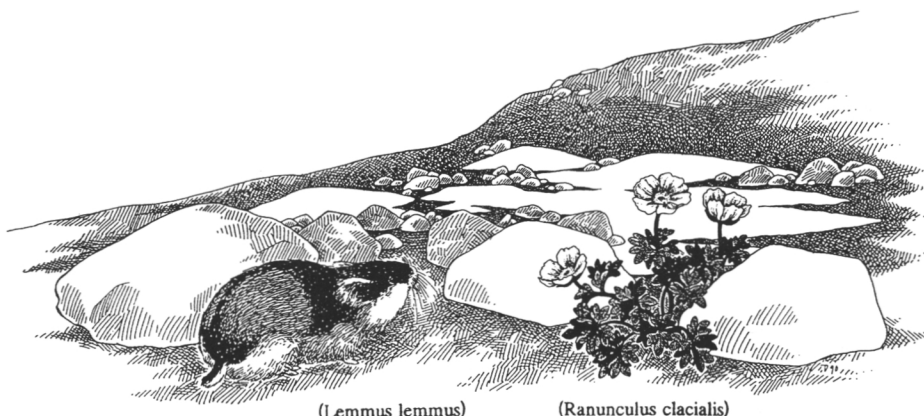
gnagarna förökar sig, ändras deras beteende: de vid trängseln frustrerade lämlarna skränar till alla som rör sig i närheten och vandrar långt söderut, ända ned till polcirkeln, i hopp om en fredligare boningsplats. Även om det är tusentals lämlar, vandrar var och en av dem ensam och det uppstår inga enhetliga skaror. Den senaste perioden av storvandringar upplevdes här på 1970-talet.

Lämningar från istiden

Den senaste istiden drog sig från dessa trakter för tio årtusenden sedan. Därigenom öppnades också den närliggande bäckfåran som numera inte flöder över annat än, när snön smälter.

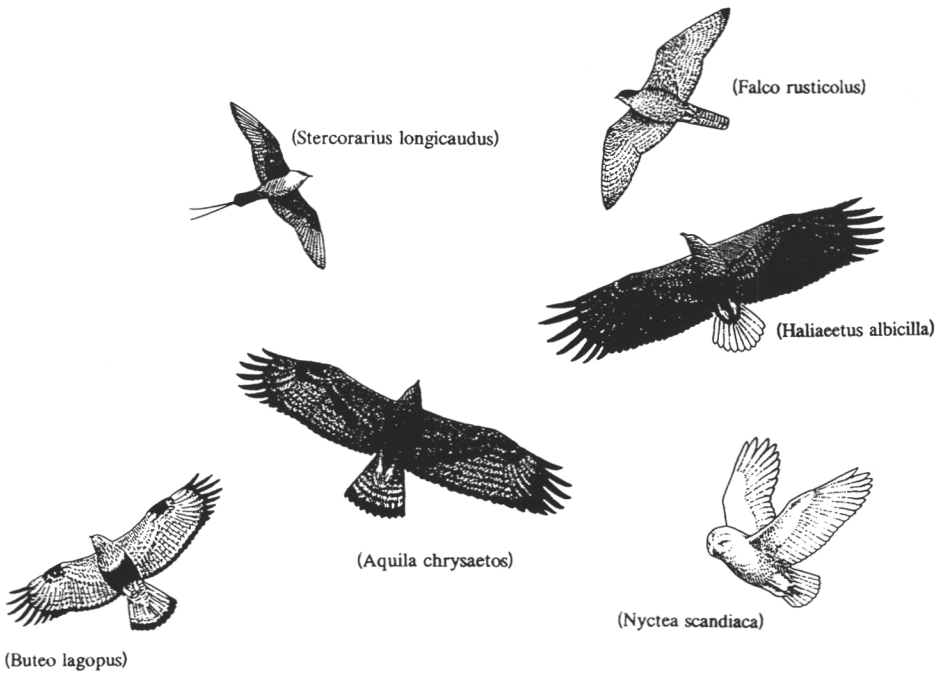
Det cirka två kilometer tjocka istäcket som sakta drog sig tillbaka, gestaltade också den nyaste minen i vårt fosterlands moder-ansikte — en sandkulle här, en bäckfåra där.

Vi lever hela tiden en istidernas period. Senaste glaciärskede är lyckligt överståndet. Det nästa kan överrumpla oss när som helst, kanske redan under de närmaste århundradena beroende av regn.

(Lemmus lemmus)

(Ranunculus clacialis)

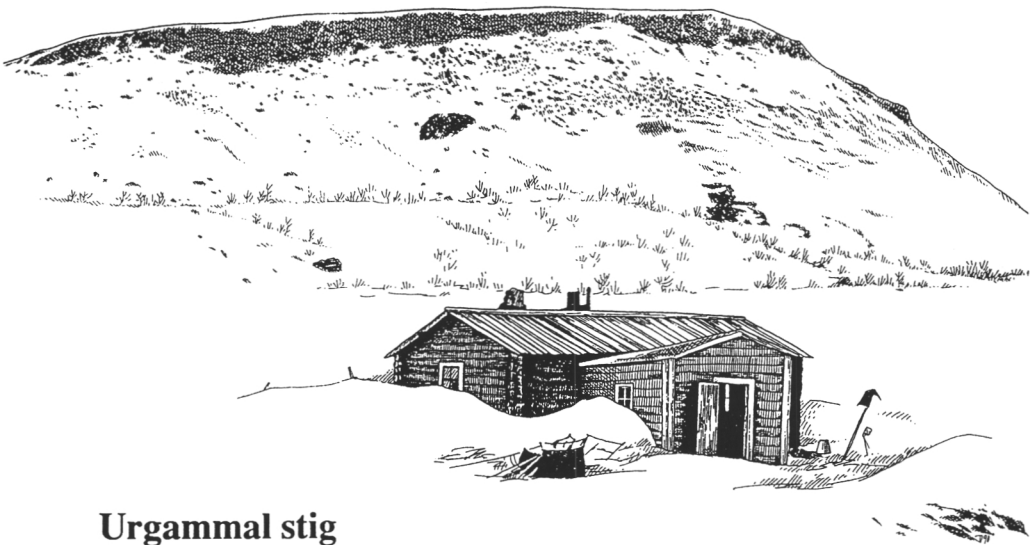
Rovdjur i fjällen

De flesta rovdjur förökar sig här i huvudsak hänvisade till sorkar som näring. Av de fyrbenta är det polarräven (*Alopex lagopus*) som mest är beroende av dessa stubbsvansade. Björnen (*Ursus arctos*) och vargen (*Canis lupus*) är sporadiska gäster, järven (*Gulo gulo*) en sällsynt inföding och lodjuren (*Felis lynx*) som har utbredds från de norska barrskogarna är något talrikare.

Fjällvråken (*Buteo lagopus*) och fjälllabben (*Stercorarius longicaudus*) häckar i förbindelse med sorktopparna. Hökugglan (*Surnia ulula*) vandrar sporadiskt från barrskogarna, medan fjällugglan (*Nyctea scandiaca*) flackar omkring i hela kalottområdet. Den sällsynta jaktfalken (*Falco rusticolus*) fångar sitt bevingade villebråd året runt. Kungsörnen (*Aquila chrysaetos*) och havsörnen (*Haliaeetus albicilla*) övervintrar och får näring av renkadaver.

Planets undergång

År 1942 flög en formation av nio tyska Junkers-plan österut från Norge. Uppe i luften här började ett av dem plötsligt ryka och störtade ned, varvid bomblasten exploderade. Bara en man av besättningen på fyra personer överlevde kraschet.

Urgammal stig

Den första byggnaden i byn Kilpisjärvi var en barack vid sjön Siilasjärvi för marknadsmän som var på väg till Norge. Senare flyttades den till den plats där skogsforskningsinstitutets nuvarande verksamhetsställe ligger. Familjen Viik som var husbond-folket på gästgivargården utnyttjade denna stig för trädkörning. Björkarna forslades med häst: stammarna till ved och lövet till kärvar som blev näring åt korna på vintern.

Jakt på Yliperä-fjällen

Under tidigare år hörde ripan (*Lagopus lagopus*) och fjällripan (*Lagopus mutus*) som uppehåller sig ovanför trädgränsen till det viktigaste viltområdet. Snaror gillrades för ripor, medan fjällripor jagades med skjutvapen. Bytet på hundratals - och till och med flera — fåglar såldes till Sverige eller Norge.

Bland pälsdjuren var det hermeliner (*Mustela erminea*), rävar (*Vulpes vulpes*) och polarrävar (*Alopex lagopus*) som var eftersökta. Efter kriget försökte man med kraft och iver döda vargar (*Canis lupus*) och järvar (*Gulo gulo*) för att skydda renarna.

I Enontekis-armen lever i dag bara några få jägare som har ripfångsten som huvud- eller bisyssla. För de övriga ortsborna är jakten endast en hobby.

Sägner och föreställningar

Saana är samernas heliga fjäll. Mindre, nitiskt dyrkade sejtar står som flyttblock på fjällsluttningar.

Synskhet och gnomer hör till föreställningarna. Det förstnämnda innebär förutsägelser, förmimmelser av försvinnande gestalter, varigenom mottagaren får veta om gäster som kommer inom kort. Gnomerna åter är samefolk som på sin tid flyttat under jorden och för människan är det förbjudet att bosätta sig på deras färdleder och boningsplatser.

En turist av i dag rycker gärna på axlarna åt sådana sägner. Men många bland ortsborna och vandrarna har upplevt, hur svårt det är att skilja sägen från sanning. Och varför skulle inte även den som vantroget drar på munnen kunna för en stund färglägga sin regngrå vandring med en lapsk sägen, vars yttre ram — storfjällen i Yliperä — säkert är oförfalskad.

Minnesmärkena vid vägen

Infanteriregemente 1 utkämpade det andra världskrigets sista slag på finsk mark i detta gränsområde 27.4.1945.

Ovanstående text har förevigats i minnesmärket som Pohja brigads gille uppreste år 1974 i korsningen av vår stig och Neljäntuulentie (De fyra vindarnas väg).

Nämnda dag skidade en av dåvarande översten Oinonen anförd avdelning över Kilpisjärvi och reste vår blåvita korsflagga vid gränsmärket mellan tre länder. Det lapska kriget var över.

Om något tidigare stunder berättar minnesmärket som upprests vid riksvägen i Muotkataikka söder om Ala-Kilpisjärvi. Därifån avfyrades krigets sista kanonskott.

När resten av folket redan gick med nedböjda huvuden, var vi jägare fortfarande fasta i vår tro. 6.-7.6.1916

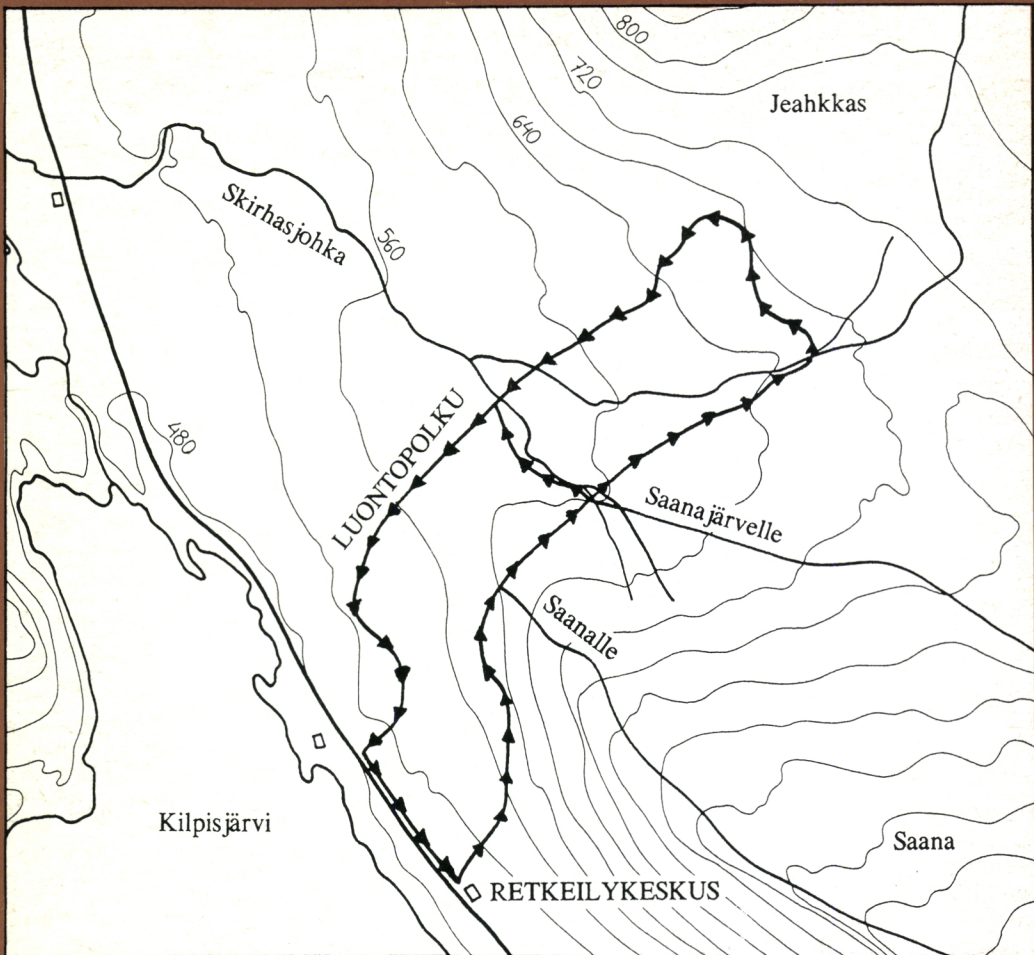
Jussi Heiskanen, Immo Relander, Vilho Suvirinne, Oiva Johannes Villamo

Reliefen vid Saana, som avbildar flammande lågor, innehåller ovanstående rader. Minnesplaketten i sidan av ett flyttblock är bara på några stegs avstånd, nästan mitt emot gränsbevakningen. Den återkallar i minnet "smällen i Kilpisjärvi" under det första världskriget.

Då transporterades det ryska kejsardömet krigsmateriel från bland annat hamnen i Skibotn med häst och ren till Torneå. Ett rastställe var Siilastupa värdshus, i vars närhet ammunition och andra krigstillbehör hade lagrats.

Fyra till fritidsfiskare utklädda finländska jägare anlände 5.6.1916 till Siilastupa. Efter att ha övernattat sade de att de tänkte fara till Norge och avlägsnade sig. Men istället gömde de sig i närheten med illdåd i sinnet. Ammunitionsförrådet exploderade 6.6. klockan 23.45. Jägarna krävde under vapenhot ett skriftligt intyg över mängden krigsmateriel de förstört av sjökaptan Stenberg, chef för materielstationen. Därefter for de över gränsen till Sverige.

Minnena av explosionen syns ännu. Nära fältet vid Siilastupa finns en hög förbränd och nedrostad egendom som tillhörde det forna kejsardömet.

ISBN 951-40-1212-7